

Heckrund, Hooglander, Galloway of TaurOs?

De begrazing van de toekomstige Ecologische Hoofdstructuur

Ronald Goderie & Henri Kerkdijk (Stichting Taurus)

Er is nog weinig nagedacht over de concrete invulling van begrazing. Welk palet aan grazers loopt er uiteindelijk rond? Natuurlijk: edelhert, ree, wild zwijn, bever, mogelijk wisenten op enige schaal en misschien zelfs enkele elanden langs de rivieren. Maar hoe zit het tegen die tijd met de paarden en runderen, die toch de hoofdmoot van de biomassa wegvreten? Welke runderrassen bevolken dan onze robuuste EHS? In dit artikel willen we verder ingaan op begrazing met runderen en de bijdrage die Stichting Taurus daaraan wil leveren.

Bij de inzet van runderen voor begrazing wordt momenteel een groot aantal rassen ingezet. Wat ontbreekt is een eenduidige visie voor begrazing van de dan robuuste Ecologische Hoofdstructuur in Nederland. Is de Schotse Hooglander dan nog de grazer die past bij de grotendeels zelfregulerende natuur waarin ook wolven ronddolen? Is de hoornloze Galloway nog steeds het 'beeldmerk' van onze rivierdalen? Of moeten we de gok nemen en Heckrunderen tussen het publiek loslaten? Het zijn geen hypothetische vragen. Ze spelen al rond verschillende projecten zoals de Maashorst in Noord-Brabant of de robuuste verbinding tussen de Oostvaardersplassen en de Veluwe.

Wij vinden de Galloway, en in mindere mate de Schotse Hooglander en het Heckrund niet geschikt als 'beeldmerk' voor een robuuste EHS. In onze visie past bij de toekomstige wilde Nederlandse en Europese natuur, waar mensen in grote aantallen hun wilderniservaring blijven

De heidekoe: heel Hollands, maar niet zo geschikt als begrazer van ruige natuur

zoeken, een rund dat minder flegmatiek is dan de Hooglander, zelfredzamer dan de Galloway en minder gevaarlijk dan het Heckrund. Het palet van runderrassen waaruit nu gekozen kan worden is te klein. In onze visie is er plaats voor een imposant rund dat als nieuw 'beeldmerk' kan dienen. Een runderras, passend bij het ambitieniveau van de Ecologische Hoofdstructuur en Natura2000.

In het verleden is bij de keuze voor grote grazers te veel uitgegaan van de aanbodzijde: de beschikbare runderrassen. Wij willen nu van

de vraagzijde uitgaan: welk type rund heeft de volwaardige EHS nodig. Met de geschiedenis als referentie is er maar één antwoord mogelijk: een zo natuurgetrouw mogelijke replica – qua uiterlijk én gedrag – van het oerrund.

Recent zijn wij daarom gestart met de ontwikkeling van een nieuw runderras dat – beter dan het Heckrund – zo dicht mogelijk in de buurt komt van het uitgestorven oerrund én dat in openbaar toegankelijke gebieden geen extra risico's oplevert ten opzichte van de Schotse Hooglander met zijn onbesproken reputatie. In

Nog tien jaar en de EHS is gereed! Aangetakt op het Natura-2000 netwerk wordt het een aaneengesloten netwerk van natuurgebieden met vrij verkeer van planten en dieren: een nagenoeg grenzeloze natuur.

Waarschijnlijk lopen er tegen die tijd weer wolven rond en mogelijk ook lynxen. En anders zullen ze niet lang op zich laten wachten. Beelden van een wilde natuur, waarvoor we altijd naar het verre buitenland moesten, liggen voor het grijpen. Een geweldig resultaat, vergeleken met de sombere perspectieven, waar we in de jaren '70 en '80 van de 20e eeuw nog vanuit gingen.

We zijn inmiddels vertrouwd met Schotse Hooglanders in het Nederlandse landschap, hier in Zuid-Limburg.

dit artikel geven we een schets van de plannen van Stichting Taurus en onze eerste stappen.

Het Heckrund

Het – Nederlandse – Heckrund wordt momenteel alleen als grote grazer ingezet in niet openbaar toegankelijke terreinen. Met de hardheid en zelfredzaamheid van het Heckrund is niets mis, dat hebben de ervaringen in de Oostvaardersplassen en op de Slikken van Flakkee wel bewezen. Maar een belangrijk minpunt van het Heckrund is het gedrag richting publiek: ze zijn agressief. Vangacties met Heckrunderen zijn

bijna militaire operaties om de risico's voor de medewerkers te minimaliseren. En met reden, er hebben zich serieuze incidenten voorgedaan. Recent zijn plannen om Heckrunderen in te zetten in openbaar toegankelijke terreinen in Flevoland, negatief beoordeeld door de Commissie voor de milieu-effectrapportage vanwege de risico's voor het publiek. Daarnaast resteert nog altijd de vraag of het Heckrund wel de volwaardige vervanger van het oerrund is, het doel waarvoor het ras in de eerste plaats in het leven is geroepen? Experts als Marleen Felius, Cis van Vuuren en Dr. Margret

Bunzel-Drüke beschouwen het ras vanuit dat perspectief bezien als een mislukking. De term 'vuilnisbakkenras' is zelfs gevallen. De gebroeders Heck hebben in de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw een allegaartje van Europese rassen als uitgangspunt gebruikt voor hun fokexperimenten. Zo is er onder andere Spaans vechtrund (Toro de Lidia) en Camarque-rund in gefokt, runderrassen die eeuwenlang zijn geselecteerd op agressiviteit.

Aangezien de gebroeders Heck veel verschillende rassen hebben gekruist, divergeren de

De Galloway is een echt vleesras

FOTO BEN

baarheid voor de beheerder, bestaat er eigenlijk geen beter runderras. Ze overleven uitstekend op schrale terreinen en kunnen ook op voedselrijke en natte terreinen uit de voeten. Maar geen koe zo bont of er zit wel een vlekje aan. Zo is het 'kuddegedrag' van de Schotse Hooglander minder ontwikkeld, mogelijk met enige gevolgen voor het terreingebruik. Hooglanders zijn laagbenig waardoor de 'range' in het terrein iets minder groot is. Door de lange vacht staan ze 's zomers graag in het water. Als 'beeldmerk' is de Hooglander de goedmoedige teddybeer van onze bos- en heidegebieden. De brede acceptatie van begrazing is grotendeels op het conto van de Hooglander te schrijven. Of Hooglanders hun kalveren vurig verdedigen als er een groep wolven om hen heen staat betwijfelen we voornog. Maar zolang die nog niet in Nederland gearriveerd zijn: lang leve de Hooglander!

De Galloway

Over de Galloway zijn wij – op basis van onze jarenlange ervaring – beduidend minder enthousiast. De winterhardheid is evenals die van de Hooglander onovertroffen. Het ontbreken van hoorns is echter een serieus minpunt en met het oog op toekomstige predatoren in de EHS niet echt handig. Maar belangrijker: de Galloway is toch meer een echt vleesras, met

Schotse Hooglanders, hier in het Nationaal Park Duinen van Texel, zijn tot nu toe de meest succesvolle grote grazers.

eigenschappen van de huidige Heckrundpopulaties. Het gevolg is dat het Heckrund weinig gemeen heeft met het oerrund. Ze zijn veel kleiner, hebben in het algemeen een te plumpe bouw, korte poten en rechtopstaande hoorns. Qua kleurstelling gaat het alle kanten op, bijvoorbeeld in de Oostvaardersplassen lopen ook Heckrunders met een grijze vacht en rechtopstaande hoorns, die meer weg hebben van een Hongaars Stepperund dan van het oerrund. Het moge duidelijk zijn: ook het Heckrund heeft wat ons betreft niet het juiste profiel voor grote gedeelten van de EHS.

De Schotse Hooglander

Veruit het meest gebruikte ras voor begrazing van Nederlandse natuurgebieden is de Schotse Hooglander. Op basis van onze praktijk van bijna 20 jaar vinden wij dat terecht. Met name qua gedrag in openbare terreinen en hanteer-

FOTO BASTIAAN SCHUIT

Aan de winterhardheid van Galloways ligt het niet.

FOTO RUUD LARDINOIS

Het Brandrode Rund wordt veel toegepast in het rivierenland

het nadeel van 'vroegrijpheid'. Daardoor gaat het regelmatig fout met afkalven. Selectie op genetische markers zou mogelijk zijn, maar wij hebben onze twijfels. Ondanks onze negatieve selectie op deze eigenschap – we halen de vroegrijpe dieren met grote kalveren eruit – is deze eigenschap ook na bijna 15 jaar niet uit onze kudde Galloways verdwenen. Wij beschouwen de Galloway daarom als onvoldoende zelfredzaam. Als kuddebeheerder zijn we bovendien niet erg enthousiast over de hanteerbaarheid in de vangkraal. De hoornloze en onvoldoende zelfredzame Galloway is wat ons betreft dan ook niet hét beeldmerk voor de 'wildere' gedeelten van de EHS.

Andere rassen

In onze begraasde natuur worden nog veel meer runderrassen ingezet, maar die zijn allemaal in meer of mindere mate te weinig zelfredzaam.

Het in rivierenland veel toegepaste Brandrode Rund hoort in onze visie vooral thuis in een cultuurhistorische setting. Ook het Brandrode Rund is een echt vleesras met de daarbij horende eigenschappen, zoals vroegrijpheid en de daarmee gepaard gaande problemen bij het zelfstandig afkalven. Een recente kruising onder de naam 'Rode Geus', waarbij het ras Saler is ingekruist, is iets meer zelfredzaam, maar voegt naar onze mening niets toe aan het palet van de al toegepaste runderrassen. Ook een ras als het 'heidekoetje', dat door het Gelders Landschap wordt ingezet, past goed in een cultuurhistorisch landschap. Maar met wildernisnatuur en volledig zelfredzame dieren heeft ook deze grazer weinig van doen.

Ontwikkeling van de 'TaurOs'

Stichting Taurus wil een alternatief runderras ontwikkelen. Een ras dat – beter dan de

Het Oerrund

Het oerrund was door natuurlijke selectie perfect toegerust om te overleven in de Europese natuur. Ze stonden hoog op de poten, waardoor ze zich optimaal door het terrein bewogen. Stieren hadden een schofthoogte van 160 tot 185 cm, en soms nog meer. Koeien hadden een schofthoogte van ongeveer 150 cm. Hoorns konden tot een meter lang worden; handig tegen predatoren, handig om sneeuw mee weg te schrapen om bij voedsel te komen en om de sociale rangorde tussen de stieren mee te bepalen.

Het oerrund kwam in Europa in vrijwel elk landschapstype voor: van Zuid-Scandinavië tot aan het puntje van Gibraltar, in dichte bossen en bergen tot aan open vlakten en rivierdalen.

Het oerrund is als geen ander rund in staat geweest om gebruik te maken van zijn omgeving en was zeer goed in staat om gebruik te maken van schrale en moeilijke vegetatie.

Het oerrund had een geheel eigen kleurstelling, met een lichte aalstreep en een 'meelsnuit'. Stieren waren vrij donker tot zwart, koeien waren meer rood. Wat de exacte redenen daarvoor ook geweest zijn, door ongeveer 250.000 jaren van evolutie en natuurlijke selectie is die kleur en kleurstelling zo tot stand gekomen. Een kwart miljoen jaar aanpassen en evolueren hebben het oerrund gevormd tot wat het was; het ultieme rund voor de Europese natuur. Het oerrund is in het begin van de 16e eeuw uitgestorven.

Reconstructie van een oerrund in het jachtmuseum van Denemarken

Uitgangsrassen moeten van onbesproken gedrag zijn

huidige rassen – geschikt is voor de geschetste toekomstige doelen. Wij baseren ons daarbij op het oerrund. Overigens zijn we niet de enige die met zo'n zoektocht bezig is. Ook elders in Europa lopen er initiatieven om tot een beter op het oerrund gelijkend runderras te komen, maar allemaal met het Heckrund als belangrijkste basis. Zo wordt vanaf de jaren '90 in Duitsland, door de groep van Dr. Margret Bunzel-Drüke en in Denemarken, in het project 'Taurus' getracht het Heckrund te verbeteren. Ze doen dat door het inbrengen van andere rassen, zoals de Spaanse Sayaguesa en de Italiaanse Chianina, maar ook weer het Spaanse vechtrund: de Toro de Lidia. In Frankrijk lopen experimenten om het Heckrund door verdere selectie te verbeteren, zónder inbreng van andere rassen.

Het Heckrund wordt in deze experimenten 'Aurox' genoemd. In deze experimenten wordt 's winters volop bijgevoerd. Wij vinden dat ongewenst: van begin af aan moet 'hardheid' een belangrijk selectie criterium zijn en daarom moet niet worden bijgevoerd. Het gaat niet alleen om uiterlijk maar ook – met name – om de eigenschappen als grazer.

Hoewel vooral in Duitsland redelijke resultaten bereikt zijn, zijn wij van mening dat het beter is vanaf 'scratch' opnieuw te beginnen. Modern genetisch onderzoek biedt die mogelijkheden: er bestaat nu, veel beter dan in het verleden, inzicht in de stamboom van het Europese rund.

We noemen ons runderras in ontwikkeling, de 'TaurOs'. De TaurOs wordt een zelfredzaam rund, dat sterk overeenkomt met het uitgestorven oerrund, en ingezet kan worden als begrazer van (Nederlandse) natuurgebieden, ook wanneer daar druk gerecreëerd wordt. Want dat is de praktijk in Nederland: de EHS is en wordt heel duidelijk toegankelijk voor alle Nederlanders. De TaurOs moet net zo 'recreatie-proof' zijn als de Schotse Hooglander. Dat stelt hoge eisen aan de uitgangsrassen: die moeten van onbesproken gedrag zijn en dat betekent zo min mogelijk Heckrundbloed. We realiseren ons dat we in 2018 nog geen kudde van voldoende omvang zullen hebben om de hele EHS te bestieren. Die ambitie hebben we ook niet.

FOTO STICHTING TAURUS

In de Maremmana 'primitivo' zijn veel eigenschappen van het oerrund behouden.

Maar wel de aanzet voor een kudde die snel kan uitgroeien en op termijn bij uitstek geschikt is als grazer voor de robuuste Ecologische Hoofdstructuur.

De uitgangsrassen

We nemen de Hooglander als uitgangspunt. Dat heeft deels praktische, maar ook principiële redenen. De praktische reden is dat het ras goed bevalt, een prima reputatie heeft en – niet onbelangrijk – we hebben er een flink aantal, dus we kunnen gelijk op grotere schaal beginnen. Daarnaast heeft het ras kenmerken die passen bij het profiel dat wij voor de TaurOs hebben geschetst, zoals zelfredzaamheid en grote hoorns. Maar alleen daarmee zijn we er niet, dat moge duidelijk zijn.

Met experts uit binnen- en buitenland hebben we een aantal runderrassen geselecteerd, die veel kenmerken van het oerrund in zich hebben en in een kruising een perfecte bijdrage leveren. Het gaat om Spaanse en Italiaanse runderrassen. De betreffende rassen zijn relatief onbekend en worden in hun voortbestaan bedreigd, te weten: twee Spaanse rassen (de Pajuna en de Sayaguesa)

en twee Italiaanse rassen (de Maremmana 'primitivo' en een bepaald fenotype van de Podolica). Uit DNA-onderzoek aan deze rassen is bekend dat ze of directe lijnen hebben met het oerrund of veel kenmerken gemeen hebben met het oerrund. En ze zijn goed hanteerbaar. Daarmee achten wij het verantwoord deze rassen – nadat we eerst elk dier individueel beoordelen – toe te laten in openbare terreinen.

De Pajuna

Dit ras is genetisch goed onderzocht door de universiteit van Cordoba. Uit dit onderzoek blijkt dat de Pajuna van alle Spaanse rassen het minste veranderd is door domesticatie. De dieren hebben een duidelijke wildkleur, een aalstreep, een meelsnuit, staan hoog op de poten, hebben een slanke bouw en een geschikte hoornvorm. Ze worden gebruikt als trek- en lastdieren en lopen rond in natuurgebieden, op plekken waar andere runderrassen zich niet kunnen redden. Qua uiterlijk, gedrag en natuurlijke begrazing dus een perfect rund dat bijdraagt aan de ontwikkeling richting oerrund. Alleen de grootte en de omvang van de horens zijn niet optimaal.

FOTO STICHTING TAURUS

Sayaguesa's op het Planken Wambuis

De Sayaguesa

Sayaguesa's zijn grote runderen. Ze worden al eeuwen ingezet als trek- en lastdieren. Ze hebben veel kenmerken van het oerrund in zich, zoals kleuren en kleurstelling. Ze staan hoog op de poten, hebben een slanke bouw en een hoornvorm die past binnen het profiel van het oerrund. Ze worden extensief gehouden en hebben zich al bewezen, ook onder Nederlandse omstandigheden (op het Planken Wambuis). Punten van verbetering in een kruising zijn de omvang van de hoorns en enkele eigenschappen die duiden op inteelt, veroorzaakt door een beperkte populatie.

De Maremmana 'primitivo'

In Italië lopen enkele zeer grote runderrassen rond. Van die grote rassen zijn in de Maremmana 'primitivo' – meer nog dan in de 'standaard' Maremmana - veel eigenschappen van het oerrund behouden. Dit ras benadert het profiel van een oerrund heel dicht. Het worden grote en imposante dieren met grote en dikke hoorns, die in Italië in natuurgebieden worden ingezet als natuurlijke grazers, zowel in berg- als moerasgebieden. Ze vertonen daarmee ook het natuurlijke gedrag van het oerrund. Minpunten zijn de meer omhoog staande hoorns en het weinige rood in de vachtkleur.

FOTO STICHTING TAURUS

Podolica's zijn zowel extreem gehard als mak

De Podolica

Van de Podolica bestaat nog een grote populatie in Zuid-Italië. Er zijn meerdere subvarianten. De variant die wij gaan inzetten heeft een wildkleur, met aalstreep en meelsnuit. Ze staan hoog op de poten, worden groot en zijn extreem gehard, doordat ze eeuwenlang onder zeer schrale omstandigheden in de Zuiditaliaanse berglandschappen gelopen hebben. Net als de Maremmana 'primitivo' zijn ze volledig zelfredzaam en eten ze alles wat ze voor de voeten komt, met een relatief groot aandeel twijgjes, bladeren en boombast op het menu. Positieve eigenschappen zijn verder dat de dieren erg dociel zijn en daarmee qua gedrag ideaal.

Hoe verder?

De ontwikkeling van een nieuw runderras gaat zeker niet zonder slag of stoot verlopen en gaat waarschijnlijk de nodige discussie opwerpen. Maar we staan niet alleen in ons initiatief. Wetenschappers (genetici en historici) en kenners uit Italië, Spanje en Nederland delen ons enthousiasme en werken mee aan deze ontwikkeling. Daarmee krijgt de TaurOs in genetisch opzicht een wetenschappelijke basis en zal zich ook daardoor onderscheiden van het Heckrund. Maar het gaat uiteindelijk ook om heel praktische zaken. Hoe handhaven Italiaanse en Spaanse runderen zich onder Nederlandse klimaatomstandigheden met druilerige natte winters? Hoe gedragen ze zich bij vangacties en moeten we daarvoor extra materieel aanschaffen? En als er eens een dier moet worden afgevoerd: kunnen slachterijen dit formaat dieren nog wel aan? Om ons te begeleiden met de praktische zaken hebben we naast onze wetenschappelijke begeleidingscommissie ook een reguliere begeleidingsgroep, waarin naast onze eigen kennis en ervaring veel Nederlandse expertise is vertegenwoordigd. Voor wie is geïnteresseerd geraakt: in verschillende terreinen loopt ons nieuwe uitgangsmateriaal inmiddels rond. Onder andere in het natuurontwikkelingsgebied Keent (bij Ravenstein) en in het bosgebied van Herperduin (bij Oss). Via onze website en artikelen kunt u de ontwikkelingen van het TaurOs volgen en maken wij de komende jaren de resultaten publiekelijk bekend. **NW**